

УДК 316.4:349.3

<https://doi.org/10.62664/cpa.2025.01.08>

Юрій ДРЕВАЛЬ,

професор кафедри менеджменту та публічного врядування,

доктор наук з державного управління, професор

Національний університет водного господарства та

природокористування (м. Рівне)

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-7347-9433>

(© ДРЕВАЛЬ Ю., 2025)

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА І СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто питання щодо сутності та спрямованості наукових досліджень на тему соціальної держави. Відзначено, що постійні пошуки оптимальної моделі регулювального впливу держави на життєдіяльність соціуму становлять водночас і важливу наукову проблему. Проаналізовано основні наукові концепції, що першочергово стосуються співвідношення принципів засад влаштування правової та соціальної держави. Вихідною основою для аналізу визначено положення про те, що термін «соціальна держава» досить активно використовується з метою тлумачення участі держави в реалізації принципів соціальної справедливості, рівності та водночас додаткового соціального забезпечення найбільш уразливих верств населення. До недавнього часу досить поширеною була думка щодо неможливості узгодження наведених ознак правової та соціальної держави. Нині ж більшість дослідників притримується того погляду, що сучасна цивілізована держава є водночас і правовою і соціальною. Додаткову ясність щодо зазначеного вище питання вносять дискусії на тему співвідношення принципу верховенства права та облаштування

соціальної держави. На перший погляд, це також не лише різні, але і несумісні концепти (з основою у відношенні до свободи як базової величини в сучасних суспільних та правових відносинах, та її обмеження в процесі соціального захисту чи забезпечення). Проте аналіз сучасних досліджень свідчить не лише про можливість, але і про потребу гармонійного співвідношення обох концептів (в їх основі міститься одна й та ж цінність, а саме – людська гідність). На користь зазначеного свідчить і співвідношення принципів верховенства права та соціальної держави, в основі яких лежить насамперед людська гідність. Обґрунтовано положення про те, що концепція соціальної держави має доповнюватися конкретними викладками та вказівками на шляхи досягнення соціальної справедливості (найперше в цьому разі має йтися про конкретні виміри соціальної політики та додаткового соціального захисту найбільш уразливих верств населення).

Ключові слова: соціальна держава, правова держава, верховенство права, свобода і справедливість, соціальна політика, державна соціальна політика.

Yuriy DREVAL,

Professor of the Department of

Management and Public Governance,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor

National University of Water and Environmental Engineering (city of Rivne)

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-7347-9433>

(© DREVAL Yu., 2025)

WELFARE STATE AND SOCIAL POLICY AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The issues of the essence and direction of scientific research on the topic of the social state are considered. It is noted that the constant search for the optimal model of the regulatory influence of the state on the life of society is also an important scientific problem. The main scientific concepts that primarily concern the correlation of the fundamental principles of the organization of the legal and social state are analyzed. The starting point for the analysis is the position that the term «social state» is quite actively used to interpret the participation of the state in the implementation of the principles of social justice, equality and, at the same time, additional social security for the most vulnerable segments of the population. Until recently, the opinion about the impossibility of reconciling the above features of the legal and social state was quite widespread. Today, most researchers adhere to the point of view that a modern civilized state is both legal and social. Additional clarity regarding the above issue is brought by discussions on the correlation between the principle of the rule of law and the organization of a social state. At first glance, these are not only different, but also incompatible concepts (based on freedom as a basic value in modern social and legal relations, and its limitations in the process of social protection or provision). However, the analysis of modern research indicates not only the possibility, but also the necessity of a harmonious relationship between both concepts (they are based on the same value, namely human dignity). The relationship between the principles of the rule of law and the social state, which are based primarily on human dignity, also speaks in favor of this. The position that the concept of the social state should be supplemented with specific explanations and indications on the ways to achieve social justice (first of all, in this case, it should be about specific dimensions of social policy and additional social protection of the most vulnerable segments of the population) is substantiated.

Key words: social state, rule of law, rule of law, freedom and justice, social policy, state social policy.

Постановка проблеми. Соціальне в загальному розумінні означає те, що пов'язане із життям і відносинами людей у суспільстві; суспільне, громадське. Зазначене розуміння соціального конкретизується в термінах *«соціальна політика»*, *«соціальне забезпечення»*, *«соціальний захист»* тощо. Такі заходи пов'язуються з діяльністю держави чи в більш конкретному тлумаченні – органів державної влади та управління. Отже, держава має виняткову відповідальність у питаннях розроблення та реалізації соціальної політики, тобто забезпечення оптимального розвитку соціальної сфери, задоволення потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад, а також підвищення добробуту суспільства в цілому. Складність соціальних відносин та постійні пошуки оптимальної моделі регулювального впливу держави на життєдіяльність соціуму становлять водночас і важливу наукову проблему. Справді, від реалізації вихідних засад соціальної держави та належним чином обґрунтованої соціальної політики залежать не лише ефективність соціального захисту окремих груп та індивідів, але й життєздатність суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різнобічні аспекти участі держави у формуванні та реалізації соціальної політики інтенсивно досліджуються представниками багатьох наукових галузей, найперше економічної науки, правознавства та власне державного управління. У розрізі цієї проблематики першочергову зацікавленість мають викликати ті розвідки, у яких дослідницьку увагу зосереджується якраз на феномені соціальної держави. Наприклад, за оцінкою О. Герасименко та А. Колота, *«у світовому вимірі на межі двох тисячоліть інтенсивно формується нова модель соціальної держави, що об'єднує потенціал держави, змішаної економіки соціального забезпечення, публічно-владних структур на місцевому й регіональному рівнях та інститутів громадянського суспільства»* [1, с. 28]. Водночас, на що звертає увагу О. Головащенко, *«соціальна держава – це фундаментальне і водночас, одне із найбільш*

невизначених правових понять» [2, с. 25-34]. Разом з тим, як слушно зазначають І. Процюк та Д. Бойчук, «попри кризові явища ця концепція демонструє здатність до адаптації до сучасних вимог і викликів, що пояснює її життєздатність» [3, с. 57].

Усе це свідчить як про значущість концепту соціальної держави у різних сферах політико-правових та державноуправлінських відносин, так і про нагальну потребу продовження досліджень із зазначеної проблематики.

Мета дослідження. Метою статті визначено уточнення значущості соціальної компоненти в сучасних державно-владних та управлінських відносинах.

Виклад основного матеріалу. Термін *«соціальна держава»* доволі активно використовується з метою тлумачення участі держави в реалізації принципів соціальної справедливості, рівності та водночас додаткового соціального забезпечення найбільш уразливих верств населення. Після закінчення Другої світової війни концепція соціальної держави поступово стала закріплюватися і в основних законах європейських держав. У статті 20 Конституції ФРН, наприклад, зазначається, що *«Федеративна Республіка Німеччина – демократична й соціальна федеративна держава»* [4]. Приблизно такі ж положення містяться і в конституціях Польщі (відповідно до статті 2 Конституції Польщі, Республіка Польща – демократична правова держава, що реалізує принципи соціальної справедливості), Іспанії (у статті 1 Конституції Іспанії закріплено, що *«Іспанія конституюється як правова демократична соціальна держава, що проголошує вищими цінностями свого правопорядку справедливість, рівність і політичний плюралізм»*) та багатьох інших європейських країн. Власне, і в статті 1 Конституції України міститься положення, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [5].

Поєднання в одному словосполученні правового, демократичного та соціального компонентів спонукає і до постановки питання щодо їх співвідношення в процесі державного владарювання.

Доволі привабливою виглядає концепція органічної єдності зазначених компонентів держави та державності. Як уважають Н. Оніщенко та Н. Пархоменко, органічна єдність демократичної, соціальної та правової держави проявляється в тому, що як демократична – вона слугує свободі як вищій цінності, сприяє рівному доступу кожного до власності, виборів тощо; як правова – забезпечує організацію всіх сфер життя на принципах права, гарантує правопорядок тощо; як соціальна – визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості тощо [6, с. 8-9].

Проте, як зауважують деякі дослідники, у цьому разі автори дотримуються «ідеальної» моделі співвідношення соціальної та інших важливих функцій держави. У літературі вже неодноразово вказувалося і на те, що в такому поєднанні (демократичної, правової та соціальної держави) міститься «пережиток» соціалістичного патерналізму. Наприклад, на думку В. Речицького, *«при більш вільному від офіціозу обговоренні проблеми (а конституційні соціальні права та їх гарантії в Україні – це проблема) варто визнати, що Конституція України фатально та невиліковно хвора на соціалізм»* [7, с. 106].

Проблема телеологічного (цільового) тлумачення конституційних норм не входить до предметного поля цього дослідження. Водночас, очевидним є й те, що реальне наповнення концепції соціальної держави потребує конкретних вимірів чи індикаторів. Перспективним у цьому відношенні виглядають можливості узгодження принципів свободи і справедливості, а також співвідношення правової та соціальної держави.

Своєрідним маніфестом поборників індивідуальної свободи стала праця Ф. Гаска під назвою «Конституція свободи», яку було написано ще в

середині 20-го століття і в якій автор переконливо доводить, що *«соціалізм означає знищення індивідуальної свободи»* і що соціалісти *«й досі прагнуть маніпулювати економікою так, щоб розподіл прибутків відповідав їхній концепції соціальної справедливості»* [8, с. 261, 263].

Предметом для сучасних дискусій з цього питання якраз визнається положення про те, що правову державу побудовано на основі забезпечення свободи і за цієї причини вона не може поміщатися в одну площину з соціальною державою, яку побудовано на дещо інших цінностях. До недавнього часу розхожими були вислови про те, що правова й соціальна держава є протилежностями, і в основі таких протилежностей лежить якраз принцип свободи. У сучасній літературі наводиться й узагальнювальне тлумачення теоретичної спадщини М. Вебера з цього питання, який стверджував, що соціальна і правова держава – це явища, які виключають одне одного (*«правова держава ґрунтується на автономії і відповідальності індивідів за свою долю, а соціальна держава позбавляє індивіда того й іншого, інтегрує його до системи задоволення колективних потреб...»* [Цит. по: с. 242]).

На сьогодні ж у середовищі науковців превалює думка щодо можливостей узгодження принципових засад побудови правової та соціальної держави. Наприклад, на думку С. Максимова, співвідношення принципів правової і соціальної держави *«виражається в послідовному розширенні змісту поняття правової держави. Якщо спочатку правову державу було засновано суто на захисті миру і правової безпеки, то згодом поняття правової держави розширюється завдяки доповненню формальної рівності матеріальною справедливістю»* [10, с. 78]. За оцінкою ж М. Малетича, *«сучасна цивілізована держава з юридичного погляду є не тільки правовою, але й соціальною державою. Сутнісною ознакою такої держави є визнання та гарантованість соціальних прав на основі принципу справедливості та юридичної рівності»* [11, с. 28].

Отже, існують і підстави для твердження щодо діалектичної єдності обох зазначених феноменів. Як наслідок, з'являється та поступово набуває поширення концепція *«соціально-правової держави»*. Проте, на що вже неодноразово зверталася увага в спеціальній літературі, поєднання правового й соціального в єдиній категорії виявляється доволі складним завданням. За оцінкою Д. Єрмоленка, наприклад, ці терміни варто розглядати окремо, *«передусім тому, що ці терміни мають різний державно-правовий зміст: правова держава – це форма здійснення державної влади, що функціонує на основі права, а поняття соціальної держави відбиває суть держави, тобто стійку загальну спрямованість діяльності, пов'язану із забезпеченням загальносоціальних інтересів»* [12, с. 1].

Додаткову ясність щодо зазначеного вище питання вносять дискусії на тему співвідношення принципу верховенства права та облаштування соціальної держави. На перший погляд, це також не лише різні, але й несумісні концепти (з основою у відношенні до свободи як базової величини у праві, та її обмеження в процесі соціального захисту чи забезпечення). Проте – це лише на перший погляд.

У цьому сенсі заслуговують на увагу напрацювання О. Цельєва, який стверджує: *«Верховенство права базується на визнанні невідчужуваних прав людини з нефіксованим їх переліком. Концепт соціальної держави доповнює і конкретизує вказану палітру соціальними правами»*. Причому, відповідно до авторського тлумачення, об'єднувальним стрижнем обох концептів автор вважає людську гідність (насамперед людська гідність має бути індикатором розміру мінімального соціального забезпечення людині, що, з огляду на життєві обставини, самотійно не може собі допомогти), а суперечності, які можуть при цьому виникати, варто вирішувати із застосуванням складників верховенства права, найперше – принципу пропорційності [13, с. 95].

У сучасній літературі вже неодноразово відзначалося і те, що повноцінна реалізація принципів соціальної держави можлива лише в умовах наявного демократичного режиму та розвиненості демократичних інститутів.

Водночас, варто враховувати і те, що немає і не може бути однозначності в питаннях визначення поняття та структурно-функціональних чинників соціальної держави. Наприклад, як зазначає Д. Севрюков, єдності думок немає навіть у питаннях термінології і *«використання терміна «соціальна держава» (нім. Sozial staat), держава добробуту (англ. Welfar estate), а також франкомовних (l'etat providence), італомовних (Stato sociale) та іспаномовних (Estado providencia) версій – це питання традиції конкретної держави»* [14, с. 69].

Власне і Коста Еспінг-Андерсен, який визнається у світі знаним авторитетом у питаннях дослідження соціальної держави, небезпідставно наголошує: *«Ми не можемо перевірити суперечливі аргументи, якщо у нас немає спільної концепції явища, яке потрібно пояснити»* [15, р. 26]. Справді, наявність значного масиву літератури продукує і неоднозначність підходів щодо сутності та структурних компонентів феномену соціальної держави. Отже, вимагаються більш конкретні та емпірично визначені показники, що загалом охоплюються поняттями *«соціальна політика»* та *«соціальне забезпечення»*. Погодимося з Р. Шуламітом, який стверджує, що *«оскільки і соціальна політика, і соціальна робота є прикладними галузями, то критерієм їх ефективності мають бути не елегантні формулювання, а розроблення і впровадження таких підходів, що сприяють утіленню в життя означених цінностей»* (до таких цінностей автор, окрім іншого, відносить те, що суспільство відповідає за всіх своїх членів і, зокрема, за тих, які через будь-які причини стають вразливішими) [16, с. 10].

Отже, і концепція соціальної держави має доповнюватися конкретними викладками та вказівками на шляхи досягнення соціальної

справедливості. Очевидно, зазначеним критеріям оптимально відповідає трактування соціальної держави, яке ще в 1990-ті рр. надав німецький дослідник Х. Цахер і яке неодноразово наводиться українськими дослідниками: *«Соціальна держава – це організація, що допомагає слабому, прагне вплинути на розподіл економічних благ у дусі принципів справедливості, щоб забезпечити кожному гідне людини існування»* (Цит. по: [17, с. 27]).

Природно, що держава є основним суб'єктом реалізації соціальної політики та досягнення соціальної справедливості. Більше того, останнім часом все частіше небезпідставно стверджується, що соціальна політика належить до найбільш важливих напрямків діяльності сучасної держави. Проте, до загальносвітових тенденцій забезпечення соціальної політики належить і поступове посилення недержавних підприємств та організацій, а також інституцій громадянського суспільства. У більш структурованому вигляді, за оцінкою Г. Чанишевої, до суб'єктів соціальної політики належать *«соціальна держава в особі її компетентних органів, недержавні організації (політичні партії, громадські організації, суспільні рухи, благодійні, релігійні організації тощо), приватні особи (юридичні та фізичні), трудові колективи, роботодавці»* [18, с. 82].

Непересічна значущість у цьому переліку має належати інституціям громадянського суспільства, що власне і покликані спрямовувати власну діяльність на соціальну підтримку окремих категорій осіб, що в підсумку і має стати одним із найбільш важливих чинників реалізації соціальної політики. Проте поки що не отримало належної наукової рефлексії одне із положень «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки», у якому стверджується: *«Громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості робочих*

місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проєктів» [19].

Висновки. Складність соціальних відносин та постійні пошуки оптимальної моделі регулювального впливу держави на життєдіяльність соціуму становлять водночас і важливу наукову проблему. У цьому сенсі особливої актуальності набуває концепція соціальної держави, що вже понад століття привертає увагу дослідників і водночас ще не отримала однозначної інтерпретації. Першочергово зміст цієї проблематики стосується узгодження принципів засад правової та соціальної держави, у більш конкретному розумінні – свободи як однієї із базових характеристик правової держави та соціальної справедливості. До недавніх часів доволі поширеною була думка щодо неможливості узгодження наведених ознак правової та соціальної держави. Нині ж більшість дослідників притримується тієї думки, що сучасна цивілізована держава є водночас і правовою, і соціальною. Як спільний знаменник для обох феноменів називається людська гідність, а також забезпечення гідних умов життя кожному громадянину України. При цьому акцент дослідницької уваги зосереджується на особливостях утвердження принципів соціальної держави залежно від національних традицій, а також на потребі наведення додаткових чинників для з'ясування реалізації соціальної функції в кожній окремій державі (найперше йдеться про конкретні виміри соціальної політики та особливості додаткового соціального захисту найбільш уразливих верств населення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колот А., Герасименко О. Соціальна держава : генезис та перспективи розвитку. *Соціально-трудові відносини : теорія та практика*. 2017. № 1. С. 8–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2017_1_3.
2. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації* : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару. Харків, 2016. С. 25–35. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11501/1/Golovaschenko.pdf>.
3. Процюк І. В., Бойчук Д. С. Від соціальної держави до європейської соціальної моделі : еволюція підходів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 57–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/11>.
4. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbcd2/grundgesetz_uk.pdf.
5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. Соціальний вимір правової системи : реалії та перспективи : [монографія]. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2011. 176 с.
7. Речицький В. В. Конституційне А Б В. Харків : ТОВ «Вид-во «Права людини», 2016. 408 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12245/1/Rechytskyi_Constitutional_ABC_2016.pdf.

8. Гаск Фрідріх А. Конституція свободи / Пер. з англ. Львів : Літопис, 2002. 556 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Haiek_Fridrikh/Konstytutsiia_svobody.pdf.
9. Леснік М. В. Правова держава і соціальна держава : теоретико-правові проблеми взаємодії. *Наукові праці МАУП*. 2010. Вип. 3 (26). С. 242–247. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/3875/4224>.
10. Максимов С. Співвідношення принципів правової і соціальної держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 3 (54). С. 73–81. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5711/1/Maksumov_73.pdf.
11. Малетич М. М. Соціальна держава Україна : конституційно-правові засади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 28–32. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.53.6>.
12. Єрмоленко Д. О. Умови функціонування соціальної держави. *Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки*. 2003. № 1. С. 1–3. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2743.pdf>.
13. Цельєв О. В. Верховенство права та соціальна держава : пошук шляхів подолання суперечностей. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2022. Т. 9–10. С. 87–97.
14. Севрюков Д. Г. Еволюція соціальної держави в Західній Європі : історико-теоретичні аспекти. Київ : Талком, 2014. 422 с.
15. Esping-Andersen Gøsta. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge : Polity Press, 1990. 248 p. URL: <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf>.
16. Шуламīt Р. Західна і Східна Європа : соціальна робота і соціальна політика. *Соціальна робота в Україні : перші кроки*. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 2000. С. 7–28. URL:

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6af75ab4-b9c9-4ccc-8c93-836206209975/content>.

17. Марков К. А. Проблема визначення поняття соціальної держави в науці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 5. С. 27–36. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2015/6.pdf.

18. Чанишева Г. Соціальна політика : поняття, цілі та правове забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.13>.

19. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Затверджено Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

REFERENCES

1. Kolot A., Herasymenko O. (2017). Sotsial`na derzhava : henezys ta perspektyvy rozvytku. *Sotsial`no-trudovi vidnosyny : teoriia ta praktyka*. 1, 8–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2017_1_3. [in Ukrainian]

2. Holovashchenko O. S. (2016). Poniattia ta oznaky sotsial`noi derzhavy. *Aktual`ni problemy derzhavnoho budivnytstva ta mistsevoho samovriaduvannia v konteksti konstytutsiinoi modernizatsii* : zb. nauk. st. za materialamy nauk.-prakt. seminaru. Kharkiv, 25–35. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11501/1/Golovaschenko.pdf>. [in Ukrainian]

3. Protsiuk I. V., Boichuk D. S. (2023). Vid sotsial`noi derzhavy do yevropeis`koi sotsial`noi modeli : evoliutsiia pidkhodiv. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 9, 57–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/11>. [in Ukrainian]

4. Osnovnyi zakon Federatyvnoi Respubliky Nimechchyna vid 23 travnia 1949 r. URL:

https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/ea61281e39aaac743a3025aba57cbcd2/grundgesetz_uk.pdf. [in Ukrainian]

5. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukrainian]

6. Onishchenko N. M., Parkhomenko N. M. (2011). Sotsial`nyi vymir pravovoi systemy : realii ta perspektyvy : [monohrafiia]. Kyiv : Vyd-vo «Iurydychna dumka», 176 s. [in Ukrainian]

7. Rechyts`kyi V. V. (2016). Konstytutsiine A B V. Kharkiv : TOV «Vyd-vo «Prava liudyny», 408 s. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12245/1/Rechytskyi_Constitutio_nal_ABC_2016.pdf. [in Ukrainian]

8. Haiek Fridrikh A. (2002). Konstytutsiia svobody / per. z anhl. L`viv : Litopys, 556 s. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Haiek_Fridrikh/Konstytutsiia_svobody.pdf. [in Ukrainian]

9. Liesnik M. V. (2010). Pravova derzhava i sotsial`na derzhava : teoretyko-pravovi problemy vzaiemodii. *Naukovi pratsi MAUP*. 3 (26), 242–247. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/3875/4224>. [in Ukrainian]

10. Maksymov S. (2008). Spivvidnoshennia pryntsypiv pravovoi i sotsialnoi derzhavy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 3 (54), 73–81. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5711/1/Maksumov_73.pdf. [in Ukrainian]

11. Maletych M. M. (2021). Sotsial`na derzhava Ukraina : konstytutsiino-pravovi zasady. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Yurysprudentsiia*. 53, 28–32. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.53.6>. [in Ukrainian]

12. Yermolenko D. O. (2003). Umovy funktsionuvannia sotsial`noi derzhavy. *Visnyk Zaporiz`koho derzhavnoho universytetu. Yurydychni nauky*. 2003. 1, 1–3. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2743.pdf>. [in Ukrainian]
13. Tseliev O. V. (2022). Verkhovenstvo prava ta sotsial`na derzhava : poshuk shliakhiv podolannia superechnosti. *Nauk. zap. NaUKMA. Yurydychni nauky*. 9–10, 87–97. [in Ukrainian]
14. Sevriukov D. H. (2014). Evoliutsiia sotsial`noi derzhavy v Zakhidnii Yevropi : istoryko-teoretychni aspekty. Kyiv : Talkom, 422 s. [in Ukrainian]
15. Esping-Andersen Gøsta. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge : Polity Press, 248 r. URL: <https://pagotto.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/the-three-worlds-of-welfare-capitalism-1990.pdf>. [in English]
16. Shulamit R. (2000). Zakhidna i Skhidna Yevropa : sotsial`na robota i sotsial`na polityka. *Sotsial`na robota v Ukraini : pershi kroky*. Kyiv : Vydavnychyi dim «KM Academia», 7–28. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6af75ab4-b9c9-4ccc-8c93-836206209975/content>. [in Ukrainian]
17. Markov K. A. (2015). Problema vyznachennia poniattia sotsial`noi derzhavy v nautsi. *Aktual`ni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. 5, 27–36. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2015/6.pdf. [in Ukrainian]
18. Chanysheva H. (2020). Sotsial`na polityka : poniattia, tsili ta pravove zabezpechennia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 11, 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.13>. [in Ukrainian]
19. Natsional`na stratehiia spriannia rozvytku hromadians`koho suspil`stva v Ukraini na 2021–2026 roky. Zatverdzheno Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 27 veresnia 2021 roku № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>. [in Ukrainian]